

ISHKI KESHIRMELER KORKEM ONERI HAQQINDA TYSINIK

Izoh. *Ishki keshirmeler haqqinda soz barar yeken bolajaq aktyordih oz ystinde isleo'inde, sondayaq keshirme onerin iyeleo' barisinda amel qilio'i kerek bolg'an paydali maseler ortag'a taslanadi.*

Gilit sozler: *Aktyor, obraz, kompozitsiya, saxna, rejissyor, dirijyor, pedagog-rejissyor, ritm, temp, dramaturg.*

Izoh. *Ichki kechinmalar haqida so'z borar ekan, bo'lajak aktyorning o'z ustida ishlashida, shuningdek kechinma san'atini egallash jarayonida amal qilishi lozim bo'lgan foydali masalalar o'rta tashlanadi.*

Kalit so'zlar: *Aktyor, obraz, kompozitsiya, sahna, rejissyor, dirijyor, pedagog-rejissyor, ritm, temp, dramaturg.*

Аннотация. *Когда речь идет о внутренних переживаниях, поднимаются полезные вопросы, которые необходимо учитывать будущим актерам в самосовершенствовании, а также в овладении искусством переживаний.*

Ключевые слова: *Актер, образ, композиция, сцена, режиссер, дирижер, педагог-режиссер, ритм, темп, драматург.*

Abstract. *When it comes to inner experiences, useful questions are raised that future actors need to consider in self-improvement, as well as in mastering the art of experiences.*

Keywords: *Actor, image, composition, scene, director, conductor, teacher-director, rhythm, tempo, playwright.*

Teatrlardıñ kəpshiliginde hıkim sıyıp atırğ'an shərtliliklerdiñ ne nərsesi bizge jaqinıraq, kütilmegen həm revolyusiyalıq bolıp kərinedi? Zamanlaslarımızdı tañ qaldıratuğ'in nərsə ruo'xiy realizm, ədəbiy keshirmeler həm artistlik sezim-tuyg'ılardıñ ədalatlilıg'ı yedi. Bul-kərkem ənerimizdegi yeñ qiyin məsele bolıp, uzaq o'aqıt ishki tayarlıq kərio'di talap yetedi. Tuyg'ınıñ ishki hərəketleri joqari sanaliliqqa alıp baratug'in sanalı jollar, tek əne solar g'ana teatr kərkem əneriniñ birden-bir haqıyqiy negizi yesaplanadı. Ənerpazlıq aktyordi saxnag'a qəytip shig'io'g'a həm oynao'g'a ıyretedi. Haqıyqiy kərkem əner bolsa aktyorda əzinde ağlı rəo'ishte dəretio'shilik təbiyatın iqtıyarsız təbiyg'iy joqari sanaliliq dəretio'shiligine oyata alio'di ıyretio'i lazim. Saxnadag'i atqario'shilar da, tamashagəyler de, saxnada bolıp atırğ'an o'aqıyag'a pıtkil jan-təni menen berilip ketse, demək həmmemiz de birdey tolqınlanıp baqlaymız. Əne, usi tabisli shıqqan jerlerin ishki keshirmeler kərkem əneri dep tən alio'g'a boladı. Aktyor pıtkil jan-təni menen pyesag'a berilip ketse, bunnan jaqsı nərsə joq. Əne usınday payıtlarda aktyor əzin qanday sezıp atırğ'anın, ne islep atırğ'anın sezbeğen halda iqtıyarsız tırde hərəket yete beredi, həmmesi əz-əzinen, iqtıyarsız rəo'ishte shig'a beredi. Tilekke qarşı, bunday dəretio'shilik barlıq o'aqıtta da biziñ boysinio'imızda bola bermeydi.

- Bilesiz be, basi tuyıq kəshege kirip qalg'ang'a uqsaymız: ilhamlanıp oynao'imız lazim, lekin buni iqtıyarsız isleo'imız kerek yeken, əziñiz kərip tursızg'o, biz bug'an uqıplı yemespiz, buniñ ilajı bar ma?

- Baxtimızg'a buniñ ilajı bar!.. Bul jol sananıñ dəretio'shilikke tikkeley yemes, bəlki janapay təsir kərsətio'inde boladı. Gəp sonda, insan keo'li sanamız həm yer-kıqrarımızg'a boysinio' qəbiletine de iye. Mine usi əzğeshelik biziñ ruo'xiy protsesimizge iqtıyarsız tırde təsir kərsətio'ge iye. Sonisi da bar, bug'an yerisio' biraz qiyin bolg'an dəretio'shilik miynetti talap yetedi, bul miynet sanamızdıñ biraz qadag'alao'i həm tikkeley təsir yetio'i nətiyjesinde payda boladı. Bul miynet kəbirek məjbırləo'siz həm yer-kıqrarımızdan tisqari rəo'ishte boladı. Bul jumis sheber, joqari talantlı, yeñ nəzik, qiyin, siyqirli kərkem əner o'əkili

bolg'an organikaliq tәbiyatimizdiң g'ana qolınan keledi. YЕH jetiliskeń aktyorlıq texnikasi da onıң menen teңlese almaydı. Artistlik tәbiyatimizg'a usı siyaqlı mұnәsibette bolıo' hәм usı kәz qarasta qarao' ishki keshirmeler ushin tән bolg'an nәrse sanaladı. Aktyordıң sanalı ruo'xıy texnikasi jәrdeminde iqtıyarsız dәretio'shilikke ętio'i, biziң ishki keshirmeler kәrkem ęnerimizdiң tiykarlarınan biri bolıo'i da tosınnan yemes. Yeger artist ęzin saxnada qorshap alg'an sharayat tәbiyg'iy hәм әdettegidey halda, hәtte jүdә әpio'ayi formada, adamgershilik tәbiyatınıң barlıq nızamları tiykarında jүz berip atirg'anın tүsine alsa hәм buni tolıq sezınse, sonda g'ana ol iqtıyarsız tүrde dәretio'shiliktiң tereң sirlarin әste-aqirin tүsinip aladı hәм bizge biytanis bolg'an tuyg'ılarda usınnan kelip shig'adı.

Biraq, tuo'ri dao'am yetio'shi organikaliq ęmirimizdi buzdiq pa- saxnada qәte dәretio'shilik isley basladıq pa, sol o'aqıtta-aq yerke iqtıyarsız dәretio'shilik jasalmalıqtan qorqip ketip, tag'i ęziniң tereң pana jerdegi orınlarına jasirinip aladı. Bunday jag'day jүz bermeo'i ushin yeң әo'yele duris dәretio'shilik yetio' kerek. Bul degeni: saxnada turip, rol ęmiri hәм og'an sәykes sharayatta tuo'ri, mazmunlı, tap ęmirdegidey izbe-izlik penen pikirleo', qәleo', umtilio', hәreket yetio' degeni bolip tabiladı. Artist әне usı aytilg'anlarg'a yerise alsa, rolge jaqınlasadı hәм onıң menen ęzin birdey sezine baslaydı.

Biziң tilimizde bul roldıң ishki keshirmeleri dep ataladı. Bul protsess hәм oni kәrsetio'shi bunday sөz biziң kәrkem ęnerimizge pүtkilley kerek hәм birinshi dәrejeli әhmiyetke iye. Ishki keshirmeler aktyorg'a saxna kәrkem ęneriniң tiykarg'i maqsetlerin әmelge asirio'g'a jәrdem beredi. Maqset bolsa roldegi insanniң ruo'xıy ęmirin jaratio' hәм bul ęmirdi saxnada әdebiy-kәrkem syo'retleo'den ibarat. Kәrip turg'aniңızday, biziң tiykarg'i o'aziypamız tek rol ęmiriniң sirtqi kәrinishin kәrsetio'den ibarat bolip qalмай, yeң kereklisi, saxnada sәo'lelendirip atirg'an adamimizdiң ishki ęmirin, pүtkil pyesaniң ęmirin jaratio', ęz insaniylik sezimlerimizdi usı ęgey ęmirge sәykesleo', keo'limizdiң barlıq organikaliq quramlı bәlimlerin og'an tapsirio'dan da ibarat. Mine sonıң ushin da biz yeң әo'yele jaratip atirg'an rolimizdiң ishki tәrepi tuo'ralı yag'niy onıң onıң ishki keshirmeleri protsesinde jaratılıp atirg'an ruo'xıy ęmiri haqqında bas

qatiramiz. Bul doretio‘shilik isleo‘diñ yeq tiykarg‘i hám birinshi sherti bolip, sonıñ ushin da, artist yeq eo‘yele mine usi tuo‘rali oylao‘i kerek. Rolge säykes tuyg‘ilardi sezinió‘ ushin artist, hár sapari oni qaytalag‘anında, roldıñ ómirin bastan keshirio‘i lazim.

Biziñ kórkem ónerimizdiñ maqseti jeke roldegi insanniñ ruo‘xıy ómirin jaratip berio‘den ibarat bolip qalmaq, bálki kórkem ádebiy formasında onıñ sirtqi kelbetin de syo‘retlep berio‘ge itibar qaratadi. Sonıñ ushin da, aktyor roldıñ tek ishki keshirmelerin óz basinan ótkerip berio‘ menen sheklenip qalmastan, sol keshirmelerdiñ sirtqi kórinisinde janlandirio‘i kerek. Roldıñ sirtqi kórinisin ishki keshirmelerine baylanisli yekenligi әsirese, biziñ kórkem ónerimizde jydә kúshli yekenligin de yadta tutıñ. Kóbinese ómirdi og‘ada nәzik hám iqtiyarsız rәo‘ishte sәo‘lelendirio‘ ushin jydә jaqsı hám ayriqsha dao‘isqa hám geo‘dege iye bolio‘ lazim. Dao‘is hám geo‘demiz og‘ada nәzik, sezilerli ishki tuyg‘ilarimizdi jydә sezgirlik hám shin keo‘ilden tez hám aniq kórsете alio‘i kerek. Mine sonıñ ushin biziñ metodimizg‘a tәn bolg‘an artist tek ishki keshirmeler protsesin jaratio‘shi ishki ag‘zalari haqqında g‘ana qayg‘ırmay, bálki tuyg‘ilarimizdiñ doretio‘shilik jumisi nәtiyjesin, yag‘niy onıñ sirtqi kórinisinde jәmlestirgen formasin tuo‘ri janlandiratug‘in sirtqi ag‘zalari, geo‘desi haqqında da kóbirek qayg‘irio‘i lazim.

Tek g‘ana usınday kórkem óner tamashagөydi өзine toliq tarta alio‘ına, oni bilayinsha tısinip qalmaq, yeq әhmiyetlisi, saxnada jyz berip atirg‘an barliq o‘aqiyalardi óz basinan keshirio‘ge mәjbyr yetedi, onıñ ómiri haqqındag‘i tısiniklerin bayıtadi, keo‘linde ómirlikke joytilmaytug‘in izler qaldiradi.

Haqiyqiy ishki keshirmeler kórkem ónerin sizler sino‘ spektaklinde kórsетkenleriñiz benen aralastirip jibermeñ. Siz oynag‘an ýlken bir epizodta tek bir neshe baxitli minutlar g‘ana boldi, olar sizdi ishki keshirmeler kórkem ónerine jaqinlastirdi, qalg‘an saxnalarg‘a kelsek, olardi haslan ishki keshirmeler kórkem óneri dep atar bolmaydi. Oni ne dep atasa boladi? Shin jyrekten oynao‘ dep. Oyin tamam bolg‘annan keyin, «Men kórkem ónerde өli rolge haqiyqiy insaniylik ómir bag‘ishlap tiriltiretug‘in organikaliq, tәbiyg‘iy doretio‘shilikti izleymen». Bul bolsa, haqiyqiy simvol hám hәo‘yesliklerge, yelikleo‘ge jәrdem beredi. Meniñ

haqiqatim simvollardıń ózin jaratio‘g‘a hám hám yesliklerdi payda yetio‘ge kómegin tiygizedi. Yendi mag‘an saxnada ne menen hám qay tǵızde qatnasta bolio‘di, yag‘niy aktyordıń rolge sáykes janli hám tolqinlang‘an, jaqsi basinan keshirilgen hám de atqario‘shi tǵrepinen sáo‘lelendirilgen tuyg‘ilardi tek g‘ana kósetip berio‘ qaladi. Lekin bunday atqario‘imdi siz saxnada kóp kórgensiz, ol jerde men baylanis ornatio‘ protsesin orinlao‘da az ba-kóp pe jetiskenlikke yeriskenmen.

Bilesizler-g‘o, bul spektakllerde men tek saxnadag‘i partnyorim menen bánt bolio‘g‘a, sáo‘lelendirip atirg‘an shaxsimniń tuyg‘ilarina qolayli bolg‘an óz jeke insaniylik sezimlerimdi saxnalasima sińdirio‘ge hǵreket yetemen. Rolge tutasi menen qosilip ketio‘shi hám jańadan jaratilg‘an nǵrse, aktyor rolin payda yetio‘shi basqa tǵrepler, iqtiyarsiz tǵrde payda bola beredi. Bunday spektakller saxnada pyesa, rejissyorlar, ózim hám de spektakldiń bǵlek dǵretio‘shileri tǵrepinen berilgen sharayatta, ózimdi-ózimdey sezinemen. Bizdiń kórkem ónerimiz baylanistıń tek g‘ana usi sońg‘i tǵrin-saxnalasqa jeke tuyg‘ilar menen baylanisio‘di tǵn aladi. Bizdiń kórkem ónerimizdegi hámme nǵrse artist bolio‘di niyet yetken hǵr bir shǵkirtten birinshi gezekte organikaliq tǵbiyattıń dǵretio‘shilik nizamlılıqlarin teoriyaliq jaqtan g‘ana yemes, bǵlki әmelde de toliq yǵrenio‘di talap yetedi. Ol sonday-aq, ruo‘xiy texnikamizdiń barliq usillarin yǵrenio‘ge hám әmeliy tǵrepten iyeleo‘ge de mǵjbyr boladi. Bularsiz saxnag‘a shig‘io‘g‘a hesh kimniń haqisi joq.

M.S.Shcherkin hám N.V.Gogoldıń yeń kerekli nǵsiyatlarinan biri bul – “Simvollardi әmirdeń aliń” degen gǵpi dep bilemen hám hámmesi usi gǵp te jǵmlengen. Әne usi bir neshe sǵzdeń sheksiz keńlikke, shegaralanbag‘an azatlıqqa, tao‘silmaytug‘in dǵretio‘shilik әnimge jol ashiladi hám yeski teatrda biylik yetip atirg‘an jasalmalılıqqa shek qoyiladi. Kekse aktyorlardıń kǵlkili әdepsiz qiliq kósetio‘leri, zamanagǵy kórkem ónerdiń nǵzik shǵrtleri, aktyordıń ónerpazlig‘i, qǵlbekilikke hám sandıraqlılıqqa, pǵtio‘asizlıqqa tiykarlang‘an teatr. Bulardıń barlig‘i jańa kórkem óner ushin, haqiqatqa tiykarlang‘an saxnaliq ishki keshirmeler hám adam-artisttiń gǵzzal tǵbiyati aldında ashilip atirg‘an sheksiz kók jiyeginiń keleshegi qarshında óz-özinen saplastiriladi. Bul hám usig‘an uqsag‘an

əjayip dəstürler biziñ kerkem ǵerimizge muo‘apiq keletug‘in g‘ərezsiz bag‘dardi jaratti, oni biz “ishki keshirmeler kerkem ǵeri” dep ataymiz. Sebebi, ol tamashagǵylerge dǵretio‘shilik yetip atirg‘an artisttiñ ishki tuyg‘ilari arqali tǵsir yetio‘ge hǵreket yetedi. Bul bag‘dardiñ mǵnisi sonnan ibarat, roldi hǵr sapar hǵm dǵretio‘shiliktiñ hǵr bir minutinda jañadan ishten keshirio‘ lazim.

Aktyor hǵr bir rolde, hǵr bir spektaklde roldiñ insaniy ruo‘xiiy ǵmirindegi og‘ada əhmiyetli, tereñ, lal qalg‘an mǵo‘ritlerinde tek g‘ana sanali, bǵlkim oniñ iqtiyarsizliq mǵo‘ritlerin de jarata alio‘i kerek. Bunday o‘aziypa ǵpio‘ayi aktyorliq texnikasiniñ qolinan kelmeydi. Mine soniñ ushin da ishki keshirmeler kerkem ǵeri ǵz bilimlendirio‘iniñ tǵbiyat ǵzi jaratqan nizamlarina, dǵgmalarina tiykarlang‘an halda, tǵbiyatimizdiñ ǵzi tǵbiyg‘iiy dǵretio‘shilik yetio‘ine mǵymkinshilik beredi.

Ishki keshirmeler, yelikleo‘ hǵm ǵnerpazliq kerkem ǵeri taza halda tek teoriyada g‘ana bar. O‘aqiya bolsa hesh bir bir sikllerge ajiratio‘lardi moyinlamaydi. ǵne soniñ ushin da hǵr bir minutta ishki keshirme kerkem ǵer sabag‘inda yelikleo‘ hǵm ǵnerpazliq, ǵnerpazliqda bolsa-haqiiy ishki keshirio‘ler yaki yelikleo‘ kerkem ǵeri mǵo‘ritleri tosattan payda bolip qaladi. Hǵr bir bǵlek spektaklde artist gǵ saxnada haq keo‘li menen jasay baslaydi, geyde tosattan yeliklep baslaydi yamasa ǵdettegidey, ǵnerpazlarg‘a ǵzin kǵrsete baslaydi hǵm usig‘an uqsas hǵreketler isleydi.

Hǵmme gǵp sonda, hǵr bir bunday bǵlek o‘aqiyada, hǵr bir bǵlek aling‘an teatrda, haqiiy dǵretio‘shilikten qanshadan-qanshasi yaki aktyorlarsha yelikleo‘shiden hǵm ǵpio‘ayi ǵnerpazlardan qanshasi bar deysiz. Hǵr bir bǵlek teatrda salistirmalar tǵrlishe, jiiyindisin bolsa hǵr qiiyli tǵrdegi teatrlar, aktyorlardiñ hǵr biriniñ ǵzine tǵnligi, spektakllerdiiñ sirtqi kelbeti belgileydi. Joqari sheberlik nizamliliqlari, tereñ realistlik kerkem ǵer nizamliliqlari tek g‘ana ardaqli teatrlar ushin tiyisli bolip qalmay, kerisinshe, oni barliq kerkem hǵo‘yeskerlik dǵgerekleri, studiyalar da ǵyrenio‘leri mǵymkin hǵm shǵrt.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yarbekov E. Rolning oliy maqsadi. *Oriental Art and Culture*, 2024. 5(4), –187-191 b.
2. Muhammadiyev Sh. Yaxlit sahnaviy asar sahnalashtirish ishlari// *Oriental Art and Culture*, 2024. 5(5), – 264-267 b.
3. Rasulov U. (Musiqali dramada dramaturg, bastakor va rejissyor ijodiy hamkorligi: ular ijodida mavzu va janrning mutanosibliigi masalasi//*Oriental Art and Culture*, 2024. 5(5), – 572-577 b.
4. Usnatov R. J. Interpretations of National Classical Literature on Stage// *Journal Of Intellectual Prperty And Human Rights*. 2024. 11(3), 172-175.
5. Xusanov B. Musiqali teatr aktyorlarini tarbiyalashda adabiy parchalarning ahamiyati// *Interpretation and researches*, 2023. 1(15).
6. Stanislavskiy K.S. Nemirovich-Danchenko VI. *Ob iskusstve aktyora-pevsa*. – Moskva: Iskusstvo, 1973.
7. Muxamedova G.X. *Xonandaning aktyorlik mahorati*. – T.: 2009.
8. Usnatov R. J. Pervaya karakalpakskaya studiya v Moskve. // *Teatr. Jivopis. Kino. Muzika*, 2016). (4), – C.119-127.